

јари у којима су мошти светих чуване, као и лични предмети светих Бранковића, чиме се у цркви огледа *анамнеза*, својерсно сећање на њих.

На маузолејни карактер цркве манастира Крушедола аутор је указао у поглављу насловљеном *Српски јанџеон* (II, 121–165). Почев од моштију ктитора – светих Бранковића, у манастиру Крушедолу почивају земни остаци српских епископа и митрополита али и српских световних великана: Арсенија III Чарнојевића, грофа Ђорђа Бранковића, војводе Стевана Шупљикца, кнегиње Љубице Обреновић. Сахрањивање великана српских пратило је израђивање њихових портрета, тако да су у манастиру Крушедолу сабрани њихови портрети али и меморијални предмети. О свему овоме аутор нас истрајно обавештава.

У оквиру поглавља *Ризница* (II, 167–259) представљени су сви предмети, сауди, одежде и инсигније из манастирске ризнице. Сви предмети разврстани су према функцији, а у оквиру групе представљени су хронолошким редом. Узгред буди речено, у манастирској ризници нашле су се и драгоцености световнога карактера.

У поглављу *Библиоџека* (II, 261–305) аутор даје преглед библиотечког фонда манастира Крушедола праћен кроз две хронолошке целине. Библиотечки фонд у 16. и 17. веку чиниле су рукописне књиге, малобројне српске инкунабуле и старе руске штампане књиге. Од 18. века у фонд улази све више штампаних књига московске провенијенције, крајем истог века штампане књиге световног садржаја, а од краја 19. века у фонд библиотеке улазе календари и часописи, чиме она све више добија световни карактер. Аутор је, на основу ар-

хивске грађе и литературе, библиотеци, као и ризници, прибројао и оне књиге које се сада чувају у другим збиркама, а које су некада припадале манастиру Крушедолу. Доток књига у библиотеку пружа нам значајне податке за проучавање богословског, духовног и културног утицаја на српским просторима северно од Саве и Дунава.

Лепоти и значају ове двотомне монографије доприноси дизајн и пратећи илустративни материјал. Дизајн није наметљив већ је у функцији текста. Визуелни материјал и текст чине јединствену целину. Текст је, другим речима, визуелизован.

Двотомна монографија *Манастир Крушедол*, професора Мирослава Тимотијевића, на укупно 700 страна, уз богат илустративни материјал у функцији текста, представља синтетизовану историју овога манастира кроз 5 векова његовог постојања. Материјал презентован у њој представља извор за истраживаче, како на пољу историје и уметности, тако и на пољу богословља у Срба.

Зоран Ранковић

Универзитет у Београду

Православни богословски факултет

Марко Николић, *Екуменски односи Српске православне и Римокатоличке цркве 1962–2000. године, Службени гласник, Београд 2011, 656 стр, ISBN: 978-86-519-0795-4.*

У издању реномиране издавачке куће *Службени гласник* објављена је монографија аутора Марка Николића, сарадника Института за међународну политику и привреду у Београду, под насловом *Екуменски односи СПЦ и Римокатолич-*

ке цркве од 1962. до 2000. године. Рецензенти овог издања су академик Војислав Становчић, проф. др Милан Вукомановић, проф. др Дарко Танасковић и проф. др Љубодраг Димић. Књига представља прерађену и допуњену верзију докторске дисертације, одбрањене на Филозофском факултету Универзитета у Београду.

Као што сам наслов указује, књига се тежишно бави анализом односа између СПЦ и Римокатоличке цркве, у периоду после Другог ватиканског сабора који је означио прекретницу у додашњим еклисиолошким ставовима Римокатоличке цркве. Шири контекст ове анализе подразумева развој екуменског покрета у XX веку, као и ставове помесних Православних цркава, односно Римокатоличке цркве према поменутом покрету. Како аутор сам истиче, циљ књиге јесте „покушај да се једна изворно теолошка тема расветли и са социолошко-политиколошког и антрополошког аспекта, дескриптивно и емпиријски утемељено, имајући притом на уму њена теоријско-теолошка начела и претпоставке“ (стр. 26).

Вредност књизи даје чињеница да је истраживање, у значајној мери, засновано на необјављеној архивској грађи. Аутор је користио фондове Архива Југославије и архива Светог архијерејског синода СПЦ. Са друге стране, уочљив је недостатак римокатоличких архивских докумената (архиви Ватикана или бискупија са Балкана), као и архивске грађе везане за Светски савет цркава (што аутор, коректно, сам признаје и укратко образлаже разлоге ових недостатака, стр. 26–27). Поменути недостатци делимично су надокнађени употребом објављених извора (углавном у издањима загребачке *Kršćanske sadašnjosti* и у

електронским верзијама). Списак литературе је обиман (357 библиографских јединица). Аутор детаљно прати и црквену периодику (посебно *Гласник српске патријаршије*, *Православље* и *Glas koncila*).

Књига се састоји из: пет поглавља којима претходи *Увод* (стр. 19–27), закључка (стр. 567–588) и прегледне библиографије (стр. 589–653).

Прво поглавље (стр. 29–58) уводног је карактера и даје основне информације о идеји екуменизма у XX веку, као и о организационом развоју екуменског покрета, у поменутом периоду (Светски савет цркава, Конференција европских цркава, Парламент светских религија).

Друго поглавље (стр. 59–174) бави се темом односа Православне цркве према екуменском покрету и његовом организационом изразу, у виду Светског савета цркава. Поглавље је конципирано тако да се може поделити на три тематске целине. Прву целину чини сагледавање става Православне цркве кроз призму одлука донетих на свеправославним конференцијама и састанцима (почев од родоских конференција 60-их година XX века, до састанка у Фанару, децембра 2000. године). Другу целину чини разматрање појединачних ставова помесних Православних цркава, посебно Цариградске и Московске патријаршије, и Јеладске архиепископије. Трећу целину чини анализирање позиције СПЦ, изражене кроз званична саборска и синодска документа, као и кроз ставове истакнутих представника СПЦ (Свети епископ Николај (Велимировић), преподобни отац Јустин (Поповић), патријарси Герман (Ђорић) и Павле (Стојчевић), архиепископ Амфилохије (Радовић), епископи

Иринеј (Буловић), Атанасије (Јевтић)). И поред тога што је у анализи ставова других помесних Православних цркава, углавном, ограничен на материјале преведене на српски језик, аутор их максимално користи, проницљиво тумачи, изводећи кратке закључке. У делу који се тиче става Српске цркве, аутор полази од ставова Светих, епископа Николаја (Велимировића) и оца Јустина (Поповића), сматрајући их темељем ставова СПЦ, у другој половини XX века. Став СПЦ, по аутору, био је и остао конзистентан и заснован на принципима православне еклесиологије, док су разлике у ставовима појединих истакнутих српских епископа, више тактичке природе.

Треће поглавље (стр. 175–257) конципирано је тако да се у три тематске целине бави анализом ставова Римокатоличке Цркве према екуменизму и екуменском покрету. Прву тематску целину чини анализа одлука Другог ватиканског концила, другу праћење постконцилског периода, а трећу преглед најзначајнијих контаката представника Римокатоличке Цркве и западноевропских протестантских заједница током друге половине XX века. Пратећи „екуменско отварање“ Римокатоличке Цркве, у поменутом периоду, аутор се осврће на судар две супротстављене струје унутар Римокатоличке цркве: „традиционалне“ („конзервативне“), са упориштем у италијанском епископату, и „модернистичке“ („обновитељске“), утемељене у немачкој теолошкој школи, и предвођене кардиналом Августином Беом током концила. Његова „керигматична теологија“ постала је основа „екуменистичког преображаја“ Римокатоличке цркве. Концепт „дијалога љубави“ са другим хришћанским

заједницама омогућио је превазилажење вишевековних стереотипа о „јеретицима“ и „шизматичима“, који су отпали од Цркве. Истовремено, поменути концепт није значајно суштинско одступање од римокатоличке „петроцентричне“ еклесиологије, које су се чврсто држале све постконцилске папе: Павле VI, Јован Павле I, Јован Павле II и Бенедикт XVI.

Четврто поглавље (стр. 259–303) разматра развој односа између Римокатоличке и Православне цркве током друге половине XX века. Најпре је изложен краћи преглед главних спорних питања између две стране (примат папе, *filioque*, безгрешно зачеће Пресвете Богородице, чистиштиште, црквени календар, однос између духовног и световног). Овим питањима приступа се првенствено из црквено-историјске перспективе, без дубљег проницања у њихову теолошку садржину, што је и разумљиво ако се има на уму карактер читаве књиге. Пратећи савремени развој односа између Римокатоличке и Православне цркве (обрађен је рад Мешовите комисије за теолошки дијалог Римокатоличке и Православне цркве, у периоду од 1980. до 2000. године, аутор наглашава раскорак између декларативних залагања за приближавање и практичних корака, што је посебно било видљиво током крупних геополитичких промена у Централној и Источној Европи, крајем XX века. У том контексту посебно наглашава негативан утицај нерешеног питања у вези са статусом тзв. „унијатских цркава“ у Источној Европи.

Пето, најобимније поглавље (стр. 305–566) бави се односом Српске православне цркве и Римокатоличке цркве, у периоду после Другог ватикан-

ског концила. Као увод у поменути период, најпре је изложен краћи историјски преглед односа између Српске и Римске цркве, почев од времена Светог Саве све до Другог светског рата. Аутор наглашава прозелитске тежње Римске цркве на Балкану, простору који је константно сматран за *terra missionis*, што је посебно бивало очигледно у периодима ратних криза, а нарочито током Другог светског рата на простору НДХ. Ово, сасвим својеврсно, српско искуство крсташког рата битно је утицало на односе са Римокатоличком црквом у поратном периоду.

Односе између две Цркве, у послератном периоду, аутор детаљно обрађује (овај део књиге је, потпуније од других делова, покривен архивском грађом). Концепција је таква да се поменути односи најпре разматрају на ширем, глобалном нивоу (СПЦ – Ватикан), а потом на регионалном (СПЦ – римокатоличке структуре у бившим југословенским републикама). На ширем плану, кроз низ конкретних питања (од слања представника СПЦ на Други ватикански концил и ставова југословенских бискупа на истом,

преко односа у постконцилском периоду изражених кроз контакте патријарха Германа (Ђорића) и других српских епископа са представницима Ватикана, све до ратних 90-их година и супротстављених ставова у вези са југословенском кризом), прате се наизменичне тенденције приближавања и удаљавања на које су више утицали историјски и политички, него теолошки фактори. Ово је очигледније на регионалном нивоу „терену“, где су се током политичких и ратних криза односи две Цркве погоршавали. Регионалном нивоу односа између СПЦ и РКЦ, посвећен је последњи део књиге, кроз анализу поменутих односа у свакој од шест бивших југословенских република понаособ.

Монографија Марка Николића представља значајан допринос српској историографији, посебно у делу који обрађује односе између Српске и Римокатоличке цркве на Балкану, у последњим деценијама XX века.

Владислав Пузовић
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет